

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 64, Ocak 2018, s. 569-582

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date
19.11.2017

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
20.01.2018

Gamzegül ÇÜRÜK
Kocaeli Üniversitesi, Halkbilim, Yüksek Lisans
gamzegl_crk@hotmail.com

569

ŞAMANİZMDEN GELEN BİR GELENEK: DELBEK

Öz

Teknoloji insanlığa birçok olumlu katkı sağlamıştır. Fakat bir o kadar da olumsuzluğu beraberinde getiren günümüz teknolojisi, eski değerleri, gelenekleri unutmamızı hızlandırmıştır. Gelişen ve değişen dünyada eskiye sahip çıkan insan sayısı giderek azalmakta ve yıllardır yaşatılan değerlerimizin büyük bir kısmı hızla yok olmaktadır. Yok olma sürecine giren en eski geleneklerimizden birisi de delbektir. Delbek ve delbeği çalan kadınlar giderek azalmakta ve düğünlerde görmeye alışık olduğumuz bu gelenek artık unutulmaktadır. Eskiye göre artık rağbet görmeyen delbek, bir zamanlar Fethiye düğünlerinin vazgeçilmezi iken şimdi ise unutilan eski bir gelenek olarak tarih sayfalarında yer etmektedir. Şamanizm'e kadar kökleri uzanan delbek eskiden büyü bozmak, nazar çıkarmak için kullanılan dinsel bir araç iken şimdi eğlencelerin ve düğünlerin bir parçası olmuştur. Bu çalışmada delbeğin nasıl bir saz olduğu ve Şamanizm'e kadar olan tarihinden söz edilmektedir. Delbek geleneğinin mevcut durumundan ve Fethiye Günlükbaşı Mahallesiindeki delbekçi kadınlara yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Delbek, Fethiye Günlükbaşı Mahallesi, Delbek ve Şamanizm.

A TRADITION FROM SHAMANISM: DELBEK

Abstract

Human beings benefit from the technology so much. On the other hand, it brings the negative outcomes and it makes us forget our old values, traditions expeditiously. In the changing and developing world, today, the number of people who try to protect old values and traditions is less and because of this fact our old values and traditions disappear expeditiously. One of our old traditions that is disappearing day by day is delbek. Tradition of delbek and the women who play delbek are decreasing and this tradition which we are accustomed to see in the wedding ceremonies is forgotten. Compared to the past, delbek is not popular tradition now and delbek was really important but now it is being forgotten tradition and the history will not mention it. When the delbek's situation is like that, the work that aim to keep it alive is supposed to be made but the works about it are not enough. In the Shamanism tradition it was used as a religious tool by women. But now delbek is a part of wedding ceremonies or entertainments. In this study, it is mentioned that how the delbek is played and what kind of instrument it is. Also tradition of delbek's situation and the women who play Delbek in Fethiye, Günlükbaşı are mentioned in this work.

Keywords: Delbek, Fethiye-Günlükbaşı district, Delbek and Shamanism.

GİRİŞ

Her toplum kendine özgü değerler taşımakta ve bu değerlerin yaşatılması için uğraşmaktadır. Kendi öz benliklerinin yapıtaşları olan kültürel mirasların yaşatılıp kuşaktan kuşağa aktarılması ile toplum yapısı bir şekilde muhafaza edilmiş olmaktadır. Bunu sağlayan kültürel değerlerin en önemli öğelerinden biri kuşkusuz ki müziktir. Halkın duygu ve düşüncelerini aktardığı, değerlerini yansıtabildiği yöresel müzikler ve sazlar kültürlerin önemli birer parçası konumdadır.

Bu çalışmada ise kültürel değerlerin en eskileri arasında yer alan delbek sazı ve delbekçi kadınların kökenleri incelenmiş ve Şamanizm ile alakalı olan kısımları ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Fethiye ilçesinin bağlı olduğu Muğla ilinin özelliklerinden bahsedilmiştir. Muğla ilinin folklor değerleri, Fethiye ilçesinin özellikleri ile Günlükbaşı mahallesinden bahsedilerek birinci bölüm tamamlanmıştır. İkinci bölümde ise delbek geleneği ile Şamanizm'in ortak noktaları ve delbeğin günümüze kadar nasıl değişimlere uğradığından söz edilmiştir. Son bölümde ise delbekçi kadınlara yer verilmiştir ve delbeğin günümüzdeki durumu ve gelecekte olması muhtemel olan durumundan söz edilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Adından da anlaşıldığı üzere delbek sazı vurmalı çalgılardan biridir. Başta Muğla ilinin Fethiye ilçesinde çalınan delbek sazı Anadolu'ya Orta Asya'dan göç eden Türklerle girmiştir ve Yörükler sayesinde Anadolu'nun bazı yerlerine tanıtılmıştır. Günümüzde Fethiye başta olmak üzere Burdur, Ortaca, Dirmil, Gölhisar ve Çameli' de delbek geleneği görülmektedir. Hemen hemen iki bin yıllık bir tarihi olduğu düşünülen delbek Şamanizm' den gelmektedir. Eskiden büyü bozan, nazar çıkaran ve dua eden Şaman delbekçiler, günümüzde artık yok olmaya yüz tutmuş bir geleneğin son temsilcileridir.

Tarihçilere göre delbeğin geçmişi İslamiyet öncesi Türk kültürüne göre dayanmaktadır. Türkler İslamiyet öncesi Türk kültüründe Gök Tanrı inancına sahiptiler. Bu inanişe göre yerin ve göğün yaratıcısı olan bir tanrı vardı ve buna Tengri deniliyordu. Ayrıca bu tanrının yardımcısı olan güçlü ruhlar da bulunmaktaydı. Bu ruhların başlıcaları: Ulu büyük dağların ruhları, yağmur ruhu, rüzgâr ruhu toprak ruhu, genç kızların ve kadınların yönetici ruhu olan Akene (Akana) idi. Kadınlar Tük kültüründe kutsal ve önemli olduğu için kadınların yönetici ruhu ve Tengri' nin kutsal yardımcısı olan Akene sosyal hayata da etki etmekteydi. Sonuç itibarı ile de bazı ritüeller oluşmaktaydı. Bunların en başında Kam-Ana kültürü gelmekteydi.

Delbek Tüür Davulunun 14. ve 15. yüzyıldan sonraki temsilcisi olarak görülmektedir ve bu saz Orta Asya Gök Tanrı inancının kültürel izlerini taşımaktadır. Delbek ise sözcük olarak “depemek”, “depek”ten gelmektedir. Kelime anlamı itibarıyla vurulan, tepilen anlamını taşımaktadır fakat zamanla yöresel şive nedeniyle kelime değişime uğramış ve delbek ismini almıştır. Bu sazın ismi öz Türkçedir.

Söz konusu geleneğin enstrümanı olan delbek, ağaçtan yapılma, yuvarlak kasnak ve kasnağın bir yüzüne çivilerle sabitlenmiş deriden oluşan zilsiz tef görünümünde vurmalı bir çalgıdır. İcra sırasında sol elde genellikle omuz hizasında tutulur ve sağ elle çalınır (Laurence, 1975: 32). Delbek büyü bozan, nazar çıkaran ve dua eden Şamanlar tarafından kullanılan bir müzik aletidir. Orta Asya'dan göç eden Türkmenlerle beraber önce Toros yaylalarına gelmiş olan delbek sazı en son olarak Fethiye ilçesine bağlı Günlükbaşı mahallesine gelmiştir.

Zili olmayan def görünümündeki bu saz başta düğün, nişan ve kına geceleri olmak üzere sunnet düğünleri gibi eğlencelerde de davul zurna ile birlikte çalınmaktadır. Söz konusu bu çalgı Fethiye'de sıklıkla görülen bir çalgı olmasına karşın, geleceği tehlike altındadır. Burada dikkati çeken önemli bir konu ise, çalgıyı çalan kadınların sazlarını kendilerinin yapmaları bu geleneğe ne kadar hâkim oldukları hususudur.

Bu çalgıyı kullanan kadınlar kurumsal bir yapı içerisinde olamadıkları için genç kuşaklar bu saza ilgi göstermemektedirler. Bu da yakın bir gelecekte bu son temsilciler ile çalgının devrini tamamlaması tehdidiyle karşı karşıyadır.

Geleneğin öğrenilmesi ve aktarılması konusunda bu sazın icracılarına bir kimlik kazandırılması, bu kültürün yaşaması adına çok önemli bir aşama olacaktır. Popüler kültürün de etkisiyle geçim derdinde olan bu gelenek temsilcileri aslında istemedikleri konum ve ortamlarda olmak zorunda kalmaktadırlar. Ülkemiz genelinde başka sazlarda da yaşanan bu kurumsal kimlik sorunları yüzünden yüzyıllardır süre gelen çok özel değerlerimizi kaybetmemiz sonucunu beraberinde getirecektir. Devlet himayesinde bu son temsilcilere sahip çıkılması, başlangıç adına çok kıymetli bir adım olacaktır. Ayrıca öncelikle yörede sazın tanınması açısından akademik çalışmaların ve icraların günümüze kadar gelmiş durumunu tespit açısından da oldukça önemlidir.

Fethiye' de dikkati çeken başka birçok kültürel miras olmasına rağmen değinilmesinde yarar olan birinci en eski gelenek delbek sazı ve bu delbeği çalan kadınlardır. Delbeğin geçmişinin de çok eski zamanlara, Şamanizm' e kadar dayanıyor olması da bu geleneği çok önemli bir konuma taşımaktadır. Geçmişte büyü bozmak ya da nazar çıkarmak gibi dini yönü bulunan olaylarda kullanılan delbek zaman geçtikçe sadece eğlencelerde kullanılmaya başlamıştır.

Şamanizm' e kadar kökleri dayanan delbek en eski Türklerden günümüze kadar bir şekilde varlığını sürdürebilmiş nadir kültürel değerlerimizden birisidir. Fethiye düğünlerinde özellikle kına gecelerinde sıklıkla görülen delbekçi kadınlar bazen ağıt yakmakta bazen de çaldıkları türkülerle insanları neşelendirmektedirler. Kimi zaman ağlatan kimi zaman güldüren delbekçiler genellikle davul ve zurnayla beraber düğünlerde, nişanlarda, kına gecelerinde yer almaktadır.

Kam Ana denilen kadınlar dini törenlerinde Şaman davulu denilen ve Fethiye' de delbek adı verilmiş olan bu sazı ellerindeki küçük tokmağı vurarak çalmakta ve şifa için gelen kadının etrafında dönerek ritüelin sonunda transa geçerek ruhları yönetip töreni bitiriyordu. Bu uygulamaya günümüzde delbekçiler tarafından özellikle kına gecelerinde geline yapılmaktadır. Aralarındaki fark ise delbeğe tokmak yerine elle vurulması ve kadınların transa geçmemesidir. Bunun yerine türküler söyleyip gelini ağlatmaya çalışmakta ve halk arasında bu uygulama ile kötülüklerin uzaklaşacağına inanılmaktadır.

Günümüzde delbekçi kadınların sayısının ciddi derece azalması bu geleneği de yok olma aşamasına hızla taşımıştır. Unutulan önemli bir kültürel mirasımız olan delbek ve delbekçi kadınlarımız artık eskisi kadar çok değildir. Yörede bilinen on tane delbekçi kadın kalmıştır. Bu da durumun ne kadar ciddi olduğunu bir göstergesidir.

1.1 Muğla İli ve Özellikleri

Muğla ili konumu dolayısıyla Akdeniz ve Ege'nin ortasında kalan, bazı ilçeleri Akdeniz'de, bazıları ise Ege' de bulunan genel olarak tarım ve turizmle geçinen ve denize kıyısı olan bir ilimizdir. Yörüklerin sıklıkla yaşadığı bu coğrafya birçok farklı kültürel değeri barındırmaktadır. Özellikle Teke yöresi ve Menteşe yöresinin büyük bir kısmını içine alan Muğla, doğal güzelliği kadar kültürel çeşitlilik ve güzelliğe sahip olmaktadır.

Muğla ilinin ve çevresinin tarihi M.Ö. 3000'lere kadar dayanmaktadır. M.Ö. 6. asırda Makedonya Kralı İskender, Asya seferine çıktığında bu bölgeden geçti ve Pers Devletini ortadan kaldırarak Anadolu ve İran'ı Makedonya topraklarına kattı. Makedonya Kralı İskender'in ölümü üzerine imparatorluk parçalandı ve Anadolu'nun diğer bölgeleri gibi bu bölge de Selevkos Hanedanının payına düştü. Bilahare Bergama Krallığı, Mısır Ptolemaiosları, Rodos Krallığı arasında el değiştirdi.

Karya ismi verilen bu bölge M.Ö. 130 senesinde Bergama Krallığı ile birlikte Roma İmparatorluğuna katıldı ve M.S. 395'te Roma İmparatorluğu bölününce bu bölge Anadolu gibi Doğu Roma'nın (Bizans) payına düştü. Bu devirde, Bodrum'dan başka Milas (Mylsaa) gelişti ve Muğla (Alinda) ikinci plânda bir şehir olarak kaldı.

1071 yılı Malazgirt Savaşından sonra Anadolu Fatih ve Anadolu'da Türk Devletinin kurucusu Selçuklu Kutalmışoğlu Süleyman Şahın komutanlarından Muğul Beye bağlı Türk kuvvetleri Muğla ve çevresini fethetti. Bu tarihten sonra sık sık el değiştiren Muğla ili, Birinci Dünya Harbinden sonra, sembolik sayıda İtalyan askerinden ibaret bir işgal kuvveti, (1920-1921) yıllarında kısa bir müddet kaldıktan sonra, Muğla'yı Millî Kuvvetlere çarpmadan devretti. Cumhuriyet devrinde bütün mutasarrıflıklar (sancaklar) il olunca Muğla da il oldu. Lozan'dan önce Muğla'nın % 92'si Türk, % 7'si Rum idi. Lozan Antlaşması ile Rumlar Yunanistan'a gönderildiler.

Mondros Mütarekesi'nden sonra 15 Mayıs 1919'da İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilirken Menteşe sahilleri de İzmir'i kaybettiğini anlayan İtalya tarafından işgale uğrar. Zira İtalya, daha önceden yaptığı yoğun çalışmalarla yeraltı ve yer üstü kaynakları açısından buranın zengin bir bölge olduğunu keşfetmiştir. Bu işgallerin amacı, İzmir'in işgalinden önce hem İtalyan işgal sahasını genişletmek hem de Yunanlıların İzmir'i işgal ettikten sonra daha güneye inerek İtalyan işgal sahasına müdahalesini önlemektir. 11 Mayıs 1919 tarihinde Muğla'nın Fethiye, Bodrum ve Marmaris gibi sahil ilçeleri, İtalyanlar tarafından işgal edilir. Fakat işgal uzun sürmez ve TBMM'nin açılışından bir gün sonra yani 24 Nisan 1920 tarihinde İtalyanlar Muğla'yı boşaltırlar(Çınar, 2005:69). Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Muğla il merkezi yapılır ve Menteşe adı artık kullanımdan kaldırılır(Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, 1984:6411). Birçok büyük devlete ve imparatorluğa ev sahipliği yapmış olan Muğla ve çevresi yöreye yerleşen kültürlerden oldukça etkilenmiştir.

1.2. Fethiye İlçesi Özellikleri

Fethiye, Muğla'nın en kalabalık ilçesidir. 2013 nüfus sayımına göre Fethiye'nin nüfusu 84 bin 53 kişiye ulaşmıştır. Tanrının Anadolu'ya armağanı, "Işık ve Güneş Diyarı" diye anılan Fethiye ve yöresi antik çağlarda Telmessos (Tanrı Apollon'un oğlu) olarak anılırdı. Anadolu uygarlıklarının en eskilerinden biri olan Likya krallığının Karya krallığı sınırındaki en önemli kentinin 5.yy'da kurulduğu biliniyor. MÖ. 1000 yıllarında bu bölgeler Likya diye anılmaktaydı. Günümüze ulaşan kalıntılardan, Helenistik ve Roma dönemlerinde kentin oldukça zengin ve yüksek bir kültüre sahip olduğu ve Tanrı Apollon'a adanmış ünlü bir kehanet merkezi olduğu anlaşılıyor. Antik Telmessos'un Likya'ya özgü kaya mezarları, lahitleri, kale ve tiyatrosu günümüzde halen varlığını sürdürmektedir. Kentte yer alan Amintas mezarları Helenistik dönemde 4.yy'da Telmessos kentinin yöneticisi olduğu sanılan kral Amintas'ın anısına inşa edilmiştir. Kentin içinde Likya tipi birçok Lahit mezar örneğine rastlamak mümkündür. Bazılarının üzerinde Likya dilinde yazılmış kitabeler mevcuttur. Özellikle Hükümet konağının bahçesinde bulunan lahit, üzerindeki savaşçıları betimleyen kabartmaları ile dikkat çeker(Fethiye Tanıtım Vakfı, 2004).

Kent MÖ. 547'de Pers krallığının egemenliğine geçer. MÖ. 5.yy ortalarında Likya federale birliğine giren kent daha sonra sırasıyla, Büyük İskender'in, Bergama krallığının, Roma İmparatorluğunun, Bizans'ın, 13. yy'ın 2. yarısında Menteşe Bey tarafından ele geçirilmiş ve Menteşe Beyliğine bağlanmıştır.1282 yılında Menteşe Bey burada ölmüştür. 1424 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altına girmiştir.

Osmanlı döneminde kent, uzak şehir anlamına gelen MEĞRİ adı ile anılmış, Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türkiye'nin ilk pilotlarından Fethi Bey'in Sam'dan havalandıktan sonra Teberiyeye yakınlarında uçağının düşmesi sonucunda şehit olmasıyla(1913) birlikte Şehit Fethi Bey'in adı 1934 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Fethiye olarak değiştirilmiştir.

24 Nisan 1957'de meydana gelen 7,4 şiddetinde büyük bir deprem merkezdeki evlerin %90'nın yıkılmasına neden olmuştur. Fethiye ilçesi o yıllarda Beşkaza olarak da anılmıştır. Menteşe Beyliği sırasında merkez kadısına bağlı olarak beş merkezde oluşturulan kadı yardımcıları ile devlet işleri yürütülmüştür. Bu kadılıklar: Üzümlü-Ören, Yaka-Döğer, Yakabağ-Eşen ve Kaya köyüdür(Sarabat, 2006:38).

2. Delbek Geleneğinin Şamanizm Altyapısı

Birçok yörük boyunun yaşadığı Fethiye’de çok farklı gelenek, görenek, örf ve adet bulunmaktadır. Bunların içinde en çok dikka çekeni delbek geleneğidir.

Delbek, Fethiye’nin düğünlerinde, asker uğurlamalarında, kına gecelerinde kadınlar tarafından çalınır. Delbek, kadınların manileri veya şiirleri eşliğinde ateş başında da çalınabilir. Ateş başında çalınmasının sebebi delbeğin derisinin gerginleşmesidir ancak bu görüntü akla Türklerin Orta Asya inanç sisteminden Şaman ya da Kam Ana kültürünü getirmektedir. Delbek, evlenme, sünnet, asker uğurlama dışında kendi aralarında sohbet ederlerken de çalınmaktadır. Delbekçiliğin düğünlerden başka yaşam alanları festivaller ve kültür şenlikleridir.

Delbek geleneği günümüz için Fethiye’nin Günlükbaşı’nda yaşayan kadınların yaşattıkları bir gelenektir. Hakas Türklerini Kamlık konusunda örnek gösterecek olursak Hakas Türklerinin arasında üç kategori mevcuttur. Bu kategoriler:

1. Pügdür’ler, en büyük Kamlar olup 9’ar Şaman davuluna, özel giysi ve çok sayıda yardımcı tözlere (ruhlara) sahipti. Kamlama esnasında bunların kutları çok uzak mesafelere kadar ulaşabildiğine inanılırdı.

2. Pulğos’lar, yalnızca bir Şaman davuluna sahip olup sıradan basit bir Şaman giysisini giyerlerdi ve Kam yolculukları Hakas eline bitişik komşu bölgeleriyle sınırlı kalırdı.

3. Çalancılıklar, Kamlar kümesinin içerisinde mevcut olan sıralamada en alt kategoride bulunup yalnızca hipnoz yapabilme gücüne sahiptiler. Bu kategorideki Kamlar Şamanlığın öğretilerine kabul edilmemiş ve dolayısıyla vakıf olmayan kişiler olup ne Şaman giysisi ne de Şaman davuluna sahipti. Bu sınıftaki Kamlar nazar, korku gibi rahatsızlıkların sağaltılmasıyla uğraşmaktaydı (Butanayev 2002: 121-2).

Dolayısıyla Kam kültüründe Şaman davulu oldukça önemlidir ve toplumsal kategoride önemli bir yer tutar. Davul (tüngür) daire veya yumurtamsı biçimde olur. Davulun kasnağı tercihen kayın veya sedir ağacından yapılır. Davul yapılacak ağaç obadan uzakta bitmiş, insan ve hayvan dokunmamış temiz ve sağlam olmalıdır. Davul yapıldıktan sonra ardıc ağacı yakılıp tütsülenir, ruhlara şarap serpilir (saçı yapılır) (İnan, 2000: 94; Anohin, 1995: 401-405). Davulun derisi ise geyik veya dağ keçisi derisindedir. Davulun iç kısmında tahta kenarın uzunluk miheri boyunca takılmış değnek şeklinde bir sap vardır.

Delbek ise, def benzeri vurmalı bir çalgıdır ve Orta Asya’dan buralara kadar taşınmış bir Türk çalgısıdır. Türkmenistan’da Debrek olarak anılan bu çalgı, yaklaşık 30 - 35 cm çapındaki bir kasnağın bir yüzüne hayvan derisi gerilerek yapılmaktadır (Antalya Rehberler Odası Dergisi, 2010:22). Şaman kültüründen gelen davul ile delbeğin kullanım alanları neredeyse aynıdır. Kam Anaların başlıca görevleri: Yaptığı dini törenler ile kadınlar üzerindeki birtakım büyülerini bozmak, hastalıkları tedavi etmek, hamile kadının veya loğusanın yaptığı büyülerle sağlığını korumak idi.

Kam Analar dini törenlerini, Şaman Davulu olarak adlandırılan ve yöredeki Delbek adlı çalgının benzeri olan çalgılar ile elindeki küçük tokmakla Şaman Davulu- Delbek’e vuruyor, şifa için gelen kadının etrafında dönerek birtakım dualarda bulunuyor ve son kısımda transa girerek ruhları yönetip töreni bitiyordu (Antalya Rehberler Odası Dergisi, 2010: 22).

Delbek geleneğinde delbekçi kadınlar düğünlerde, sünnetlerde ve asker uğurlamasında delbek çalarlar. Delbek çalınmadan bir kız evlenir veya bir erkek askere giderse yapılan işten bir hayır gelmeyeceğine inanılırdı. Delbek, organizasyonlarda mutlaka olması gerek bir inançtır. Bu bağlamda Şamanizm ilk delbek geleneği arasında çok ciddi bir uyum vardır.

Şamanizmde de kadınlar davullarıyla gezerler, bir organizasyonda mutlaka davullarını çalarlar ve kötü ruhlardan arındıklarına inanılırdır. Delbek geleneğinde de bu durum görülmektedir.

Delbekçi kadınlar büyü bozma, nazar engelleme gibi faaliyetlerle de ilgileniyorlardı. Düğünde delbek çalan kadınların bulunmaması büyük bir uğursuzluk olarak nitelendirilmektedir. Bu gelenek körelse de hala düğünlerde, sünnet törenlerinde ve asker uğurlamalarında delbek çalan kadınları görmek mümkündür. Büyü bozma – nazar engelleme hastalıklara şifa bulma gibi işlerle de ilgilenen bu ihtiyar kadınların okuduğu dualar ile aile hayatına adım atan kızın mutlu bir evlilik geçireceğine halk nazarında çok fazla inanılıyordu. Öyle ki, yeni evlenen kızın Delbekçi duasını almadan evlenmesi halk nazarında uğursuzluk sayılıyordu (Antalya Rehberler Odası Dergisi, 2010:22).

Delbek geleneği Şamanizm inancıyla oldukça benzerdir. Altay Dağları'nda yaşayan Türkler'de Kamlar arasında kadınlar da bulunuyordu. Bu kadınlar Kam Ana olarak biliniyordu. Kam anaların büyük güçleri olduğuna inanılırdı ve büyü bozma gibi ruhani işlerle de ilgilenirdi. Ayrıca Kam Analar'ın şifa dağıtan kişiler olduğuna inanç büyüktür.

Kam Analar bir tür davul ile beraber dolaşırlar ve ayinlerinde davul çalarlar ve maniye veya şiire benzer sözlerle beraber davullarını çalarlardı. Bu faaliyet ile kötü ruhların ve uğursuzlukların uzaklaştığına inanılırdı. Günümüzde delbek çalan kadınlarla benzer özellikler sergilenmiştir ve Orta Asya inancı olan Şamanizm ile delbek geleneğinin birçok ortak yönü vardır.

3.1 Fethiye'deki Delbekçi Kadınlar

Söz konusu geleneğin enstrümanı olan delbek, ağaçtan yapılma, yuvarlak kasnak ve kasnağın bir yüzüne çivilerle sabitlenmiş deriden oluşan zilsiz tef görünümünde vurmali bir çalgıdır. İcra sırasında sol elde genellikle omuz hizasında tutulur ve sağ elle çalınır.

Delbekçilik, Fethiye-Günlükbaşı-Yenimahalle'de ikamet eden ve ismi sayılabilecek kadar az sayıda kalan kadınlar tarafından sürdürülmektedir. Oysa günümüzden otuz-kırk yıl öncesinde düğünlerin olmazsa olmazlarından biridir delbekçi kadınlar. Geline kına yakmadan başlayıp gelinin oğlan evine getirilmesine kadarki bütün düğün süresince -üç-dört gün- düğün evinde kalır, delbek çalır türkü söyleyerek hem gelini ağıtlar hem de gelini ve gelen konukları oynatırlardı.

Delbekçi kadınların geline kına yakılırken söyledikleri kına türküleri şunlardır (İnternet Erişimi, <http://www.muglakulturturizm.gov.tr/yazdir?E07E9DE43D238713E1B88CF8FAB7DF99>):

- “Altın Tas İçinde Kınam Karıldı”
- “Bazarda Bal Var Gelinim”
- Aynalı Körük Olmazsa Ben Gelin Gitmem”

- d. “Türkmen Gızı Gatarlamış Mayayı
- e. “Getirin Kına Yakalım”
- f. “Çakmak Çakmaya Geldim/Kına Yakmaya Geldim” vb.

Delbekçi kadınların düğünde söyledikleri diğer türkü örnekleri de şunlardır:

- a. “Yayla Yollarında Galdım Yalınız”
- b. “Sarıca Da Buğday Danesi”
- c. “Çiftetelli”
- d. “Harmandalı”
- e. “Ağır Zeybek”
- f. “Ağır Beşkaza”
- g. “Kerimoğlu Zeybeği”
- h. “Bahçalarda Kum Darı”
- i. “Şen Ola Düğün Şen Ola”
- j. “Leblebi Koydum Tasa”
- k. “Cemilemin Gezdiği Dağlar Meşeli”
- l. “Karadut Parmak Gibi”
- m. “Dom Dom Kurşunu”
- n. “Üğrünü Üğrünü Gelir Dereden”/Bedir
- o. “Erzurum’dan Çevirdiler Yolumu”
- p. “Mihriban”
- q. “Çaya Düştü Tutamadım Kolunu”
- r. “Hastane Önünde İncir Ağacı”
- s. “Yeşil Başlı Gövel Ördek” vb.

Delbek çalarken söylenen türkülerin her birinin ayrı anlamlar ifade ettiği bilinmektedir. Söylenen türkülerin tarihi altyapıları ve birer geçmişleri vardır.

Delbekçi kadınlar organizasyonlarda davet edilerek türkü söylerler ve kimi zaman delbekçi kadınlara sipsi veya zurna ile eşlik edilir. Kadınlar çoğu zaman türkülerini veya manilerini çıplak ve yüksek sesle söylerler. Delbekçi kadınlar geçmişte tüm düğün boyunca geline kına yakılmasından başlayıp gelinin oğlan evine getirilmesine kadarki sürede delbek çalarlar ve düğüne katılan kesimin eğlenmesini sağlarlardı ancak bu gelenek zamanla kaybolmaya başlamıştır.

Yıllardır süregelen nadir geleneklerimizden biri olan delbek ve delbekçi kadınlar gün geçtikçe azalmakta, yeni nesiller ise bu durumdan haberdar bile olmamaktadır. Bir zamanların vazgeçilmezlerinden olan delbekçi kadınlar yörede az sayıda bulunmakta ve kendilerini tanıtmak

onlar için giderek güçleşmektedir. Artık nesli tükenmekte olan bir gelenek olduğu için kimse onlar hakkında ne bir yazı ne de bir belgesel yayınlamaktadır. Delbek çalabilen kadınlar da giderek yaşlandığı için düğünlerde ve eğlencelerde bu saza rastlamak giderek zorlaşmıştır.

Aşağıda gösterilen resimlerde, Fethiye ilçesinin Günlükbaşı mahallesinden delbekçi kadınların görüntüleri ve onların eğlenceleri sırasında çekilmiş olan birtakım enstantaneler yer almaktadır.

Resim 1. Evde Delbek Çalan Kadınlar

Resim 2. Fethiye’de Bir Düğünde Delbek Çalan Kadınlar

3.1. Delbek Geleneğinin Geleceği

Delbek geleneği unutulmaya yüz tutmuş geleneklerimizdendir. Kökeni Orta Asya'ya kadar dayanan delbek geleneği son yıllarda gençler tarafından benimsenmemesi sebebiyle popülerliğini yitirmiştir. Delbek geleneği ülkemizde sadece Muğla'nın Fethiye ilçesinde yaşatılmaktadır. Zamanla düğünlerde org, davul kullanılmaya başlamış ve bu da delbek geleneğinin göz ardı edilmesine sebebiyet vermiştir.

Delbekçilik, delbekçi kadınlar tarafından büyük bir geçim kaynağıdır. Düğünlere, şenliklere ve eğlencelere çağrılan delbekçi kadınlar belirli bir ücret karşılığında delbek çalmaktadır. Ancak bu gelenek gençlerin delbeğe karşı duyarsız kalmasıyla beraber unutilan gelenekler arasında yerini almıştır.

Delbekçiliğin unutilmaması adına Fethiye Belediyesi'nin çabaları olsa da delbek çalmayı bilen insanların azalması geleneğin unutilmasında önemli bir faktördür. Düğünlerde org ve davulun kullanılmaya başlanmasıyla beraber delbekçi kadınlara rağbet azalmıştır.

Teknolojinin gelişmesiyle eski geleneklerin unutilması paralel bir yapıda seyretmektedir. Yeni nesiller eski yerine sürekli yeniyeye yönelmekte ve bu durumda da atalarımızdan bizlere miras kalan birçok gelenek ve görenek özellikle gençler arasında sıkıcı olarak tabir edilmektedir.

Yenilenen ve sürekli gelişen bilgi teknolojileri insanlığa sunduğu katkı kadar bir o kadar da zarar vermekte ve bu zarar en çok kültürel değerlere olmaktadır. Hal böyle olunca, teknoloji bağımlısı nesiller ve unutilan gelenekler tablosu karşımıza çıkmaktadır.

Son zamanlarda uzun yıllar zar zor yaşatılmış olan geleneklerimize karşı yoğun çalışmalar yapılmaya başlanmış fakat bu çalışmalar yapılırken bile gelenekleri yaşatan insanlara ulaşmakta sıkıntılar meydana gelmiştir. Böyle bir durumda el birliği ile yaşatmaya çalıştığımız değerler de bir bir yok olup gitmekte ve kültürel mirasımız eksilmektedir. Bu da doğal olarak milli kimliğimizi ve birliğimizi zedelemektedir.

Delbekçi kadınlarımızdan Ayşe Demir ile yapılan kişisel görüşmede (Ayşe Demir, Kişisel Görüşme) elde edilen bilgiler aşağıdaki gibidir.

Ayşe Demir'in dediklerine göre delbekçi kadınların en büyük sıkıntısı onlara eskisi kadar rağbet gösterilmemesi ve Fethiye' de düğün dernek işlerinin artık büyük bir kısmının sadece elektronik müzik ile yapıldığıdır.

Eskiye oranla daha az düğünde ve kına gecesinde yer aldıklarını söyleyen Ayşe Demir, aldıkları cüzi miktardaki ücretten de şikâyetçidir. Anlattığına göre düğünlerde aldıkları ücret 50 TL' dir ve durum böyle olunca geçim sıkıntısı çekmektedirler. Eğer başka bir işte çalışırsa delbekçiliği tamamen bırakması gerekmekte ya da aldığı ücrete kanaat edip sanatını icra etmeye devam etmek zorundadır.

Durum sadece Ayşe Demir için böyle değildir. Yöredeki diğer delbekçi kadınların neredeyse tamamı aldıkları ücretten ve eskisi kadar delbeğe rağbet olmamasından şikâyetçidirler. Eskiden delbekçilik yaparak kazandıkları para ile ev ekonomisine katkıda bulunabilen delbekçi kadınlarımız artık sadece 50 TL ile yetinmek zorunda kalmıştır. Hayatın bu kadar pahalı olduğu şu dönemde kazandıkları az para ile hiçbir şey yapamadıklarını ve bu yüzden birçok delbekçi arkadaşlarının delbek çalmayı ve yapmayı bıraktığını bildirmektedirler.

Evlenme dışında, delbekçi kadınlar eskiden sünnet düğünleri ve erkeklerin gerek düğünlerde gerekse düğün dışında kendi aralarında toplanarak yaptıkları muhabbetlerde de delbek çalmıştır.

Delbekçilik eski önemini, org ya da büyük hoparlörlü müzik setleri ile ince saz ya da orkestra olarak adlandırılan elektrogitar, elektrosaz, bateri vb. çeşitli enstrümanlardan oluşan ve düğün hizmeti veren grupların düğünlere girmesi ile birlikte kaybetmeğe başlamıştır.

Günümüzde bazı eski kuşak düğün sahipleri tarafından delbekçi kadınlar Fethiye, Dalaman, Ortaca vb. yerlere düğün kapsamında sadece kına gecesi için çağrılmaktadır ancak orkestra denilen çalgı ya da çalgı grubu da düğüne çağrıldığı için delbek ezgileri bu modern çalgıların sesi altında boğulmaktadır.

Delbekçiliğin eski kuşak düğün sahiplerinin kına geceleri dışında uygulama alanı bulabilmediği diğer alan ise festival ve kültür şenliği gibi etkinliklerdir. Delbekçiler, bu tür etkinliklere genellikle davul ve zurnacılarla birlikte çağrılmaktadır. Ancak davul ve zurna ile yapılan düğünlerde bile azalma görülürken delbek de giderek unutulmuş ve yeterince tanıtılamamıştır.

Şamanizm' e kadar dayanan bu köklü Türk geleneğinin unutulması ise kültürel benliğimiz açısından çok üzücü olmaktadır. Fethiye' li olup da delbeği bilmeyen insan eskiden hiç yokken, şimdi ise Fethiye' li olup da delbeğin ne olduğunu bilen insan çok fazladır. Bu durumda tüm Fethiye halkı başta olmak üzere hepimizin suçu bulunmaktadır. Atalarımızdan miras kalan bu güzel geleneği yaşatma çabaları görünen o ki Fethiye Belediyesi tarafinsan bile tam olarak yapılamamaktadır. Sadece belli günlerde akıllara gelirse hatırlanan delbekçi kadınlarımızın sıkıntılarını, dertlerini ve isteklerini kimse dinlememekte ve onlara yardım etmemektedir.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen delbek için uğraşan kişiler de vardır. En azından delbekçiler kendi olanakları ile hala bu geleneği yaşatmak için uğraşmakta, gittikleri düğünlerde kendi öz geleneklerini en iyi şekilde tanıtmaya çabalamaktadırlar. En az onların çabası kadar halk tarafından çaba gösterilir ise delbek geleneğini yaşatmak pek de zor olmayacaktır.

Başta Fethiye olmak üzere, Teke Yöresi'nde çalınan def benzeri vurmali çalgı olan "delbek" artık eski ilgiyi görmeyince yok olmakla karşı karşıya kaldı. Fethiye Yörük Türkmen Kültür Derneği bu kültürün yaşatılması için proje başlatacak.

Özellikle genç kızlar mevcut annelerinden bu mesleği öğrenmeyip turistik tesislerde kat temizliği ve diğer kollarda çalışmayı tercih edince delbek kültürü yok olma ile karşı karşıya durumda. Keçi ve sığır derisinden yapılan, Fethiye ve civarında, kadınlarca çalınan delbek kına gecelerinde, asker uğurlamalarında, düğünlerde maniler eşliğinde yıllarca kullanıldı.

Günümüzden 30-40 yıl öncesinde düğünlerin olmazsa olmazlarından biri olan delbekçi kadınlar, geline kına yakmadan başlayıp, gelinin oğlan evine getirilmesine kadar ki bütün düğün süresince hem davetlileri oynattılar, hem de gelini ağılattılar.

Düğünlerin ayrılmaz parçası olan delbekler, günümüzde ise yerini org, bağlama gibi müzik aletlerine bıraktı. Fethiye Yeni Mahallede sayıları oldukça az kalan delbekçi kadınlar, ancak özel davetlere gidiyorlar.

Fethiye Yörük Türkmen Derneği'ne bağlı üyeler, bu kültürü yaşatabilmek ve genç nesillere aktarılması için, bundan böyle her hafta özel günler organize edeceğini duyurdular.

Fethiye’ de birçok unutulmak üzere olan geleneği yaşatmak için çalışan Yörük Türkmen Derneği çalışmalarında başarılı olabilirse delbek geleneğine tekrar hayat vermiş olacaklardır. Fakat bu sadece bir derneğin çalışmalarıyla değil halkın da desteğiyle olacağından en azından Fethiye’ de yaşayanların bu konuda biraz da olsa bilinçlenmesi gerekmektedir.

Geleneğin öğrenilmesi ve aktarılması konusunda bu sazın icracılarına bir kimlik kazandırılması, bu kültürün yaşaması adına çok önemli bir aşama olacaktır. Popüler kültürün de etkisiyle geçim derdinde olan bu gelenek temsilcileri aslında istemedikleri konum ve ortamlarda olmak zorunda kalmaktadırlar. Ülkemiz genelinde başka sazlarda da yaşanan bu kurumsal kimlik sorunları yüzünden yüzyıllardır süre gelen çok özel değerlerimizi kaybetmemiz sonucunu beraberinde getirecektir. Devlet himayesinde bu son temsilcilere sahip çıkılması, başlangıç adına çok kıymetli bir adım olacaktır.

Ayrıca öncelikle yörede sazın tanınması açısından akademik çalışmaların ve icraların günümüze kadar gelmiş durumunu tespit açısından da oldukça önemlidir.

Delbeğin bu kadar köklü tarihinin olduğunun bilinmesi bu geleneği biraz daha ön plana çıkarmaktadır. Delbek geleneğinin Şamanizm ile olan yakın akrabalığı Türk kültürünün en eski ve en köklü geleneklerinden biri olma özelliğini delbeğe vermektedir.

Delbek çalan kadınların da bu nedenle değeri ayrı tutulmalıdır. Çünkü onlar yeryüzünde yaşayan belki de son delbek icraatçısı insanlardır. Bu yüzden yalnızca delbeği değil delbek çalan kadınlarında sayısının artırılması önem tekil etmektedir. Delbekçi kadınlar sadece delbeğin nasıl çalındığını değil aynı zamanda delbeğin nasıl yapılacağını da bildikleri için bu kişilerden edinilecek olan bilgiler gayet önemli olmaktadır.

Delbek yapımı da delbek çalan kişiler gibi azalma göstermiştir. Eskiden bolca hayvancılığın yapıldığı coğrafyada artık çok az sayıda kişi hayvancılık ile uğraşmakta ve bu yüzden keçi derisini kolaylıkla bulmak da zorlaşmaktadır. Tabii doğal olarak bu da delbeğin yaygınlığına etki etmektedir. Çünkü daha önce de bu çalışmada belirtildiği gibi delbek sazi yuvarlak bir kasnağın üzerine geçirilip gerdirilen keçi derisinden yapılır ve bunu yapmak ustalık isteyen bir iş özelliğindedir.

Keçi derisi kasanağa geçirilip gerilmeden önce işlenmeli ve gerdirme işleminde delbek çalan kişinin doğru sesi verebildiğinden emin olup ona göre deriyi konumlandırılmalıdır. Yani delbeği en iyi yapan kişiler yine delbeği çalan kadınlar olmakta ve bu da delbeğin kalitesini ve çıkardığı sesi doğrudan etkilemektedir. Suni deri kullanımı ya da deriye benzeyen maddenin delbek yapımında kullanımı uygun olmamakta ve bu geleneğin kendi öz benliğini yitirmesine neden olmaktadır.

Sadece Fethiye ve çevresindeki birkaç şehre özgü olan delbek unutulmaya yüz tuttuğu için artık her yerde rahatlıkla bulunan bir saz değildir. Sadece delbek çalan ya da bu saza özel ilgisi olan kişilerin evlerinde yer alan delbek sadece özel istek üzerine yaptırılmaktadır. Oysaki delbeğin yapım maliyeti çok fazla değildir. 20-50 TL fiyat aralığında yöreden gidip delbek alınabilir. Fakat bu geleneğe çok az sayıda kişinin özel ilgisi olduğu için delbek satın alma talebiyle gelen kimse bulunmamaktadır.

Tüm bu nedenlerden ötürü artık Fethiye yöresinde delbek çalan kadınlar ve delbek yapan kişilerin sayısı giderek azalmış ve yok olma yoluna girmiştir. Delbeğe ve delbekçilere kimse tarafından sahip çıkılmaması ise önümüzdeki 20 yıl gibi kısa bir sürede delbeğin tamamen unutulmuş sadece birkaç kitapta adı geçen ve Şamanizm’den günümüze kadar gelmiş bir enstrüman

olarak kalacaktır. Fakat delbeği yaşatma çalışmaları yoğunlaşır ve sonuç verirse bu durumu tersine çevirebilmek de mümkündür.

SONUÇ

Şamanizm’ de büyü bozmak, nazar çıkarmak ve uğur getirmesi için kullanılan delbek, bin yıllar boyunca yaşamış, zorluklara rağmen ayakta kalmış ve atalarımızdan bizlere miras olarak bırakılan en eski geleneklerimizden birisi olmaktadır.

Şamanizm’ in etkilerini günümüzde bile bu kadar yakından hissettirebilen ve bize milli benliğimizi hatırlatan delbek ve delbekçi kadınlar, eskisi gibi dini ritüeller yapmasalar da delbeği yine iyi niyetlerle çalmakta ve evlenen kıza şans getirdiğine inanmaktadırlar.

Eskiden delbek olmadan bir evden gelin çıkartılmaz denilirken şimdi ise delbek neydi diyen bir nesil ile karşı karşıya bulunmaktayız. Bu geleneği yeni nesillere aktarmakta yaşanan sorunlar delbeğin unutulmaya yüz tutmasına sebebiyet vermiştir.

Görülen o ki delbeği yaşatma çabaları hala yetersizliğini korumakta ve delbeğin unutulmuş bir gelenek olmaması için yapılan bazı çalışmalar da etkisini tam anlamıyla gösterememektedir. Şamanizm kadar köklü bir dinin geleneğinden çıkan ve günümüze kadar Fethiye ve çevre şehirlerle yaşatılabilmiş olan delbek, milli kültür ve benliğimizin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Büyü bozmak, nazar çıkarmak gibi ritüellerin el yerine bir tokmak aracılığı ile çalınan dini enstrümanı olan delbek kadınların kendi aralarında yaptıkları eğlencelerin, kına gecelerinin en önemli parçası iken artık sadece belirli etkinliklerin eğer çağırılırlarsa bir parçası olmaktadır.

Sadece şarkı türkü söylemeye yardımcı olan bir sazdan ibaret olmadığı kanıtlanmış olan delbek, uğuruna kadınlarca inanılan bir çalgı aleti olmaktadır. Delbek çalınmadan bir evden gelin çıkmaz diyen büyüklerimizin sözü maalesef ki eskide kalmış, yeni nesiller bu durumu umursamayıp teknolojinin büyüünde modern çağ diye adlandırılan döneme ayak uydurmuştur. Bu uyum kötü olmasa da unutulmuş eski değerlerin önemi anlaşılamamakta ve yeni nesillerin eskiye ilgi göstermemesi hatta ismini bile bilmemesi sorun teşkil etmektedir.

Tek düze hayatların yaşandığı günümüze renk katan eski geleneklerimizin bir bir unutulması ile milli bilincimiz de yavaş yavaş yok olma düzeyine gelmiştir. Bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azalan bu muazzam eskilerden günümüze kadar gelen geleneklerimizi korumak herkesin vazifesi olmakla birlikte, özellikle yöre halkının geleneği yaşatmada büyük sorumluluklar elde etmesi beklenmektedir. Fakat Fethiye ilçesinin Günlükbaşı mahallesindeki birkaç aile dışında bu geleneğe hala sahip çıkılamamıştır. İlerleyen yıllarda dalbek ve delbekçi kadınlar üzerine yapılan çalışmaların artması beklense de bu tür çalışmaları yapacak kurum sayısı azdır.

Unutmaya yüz tutmuş geleneklere sahip çıkmak için hiçbir zaman geç değildir. Önemli olan köklü tarihimizin birer parçası olan ve bize milli kültür ve benliğimizi kazandıran gelenek ve göreneklerimize en kısa zamanda el birliği ile sahip çıkmalı ve onları yaşatmak için çalışmalar yapılmalıdır.

Delbek geleneğinin yaşatılmasında Fethiye Belediyesine de büyük görev ve sorumluluklar düşmekte, bu geleneği sadece Fethiye’ ye değil tüm Türkiye ve dünyaya tanıtmaya çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Anohin, A.V. (1995), Şaman Davulu, Ülkü, XVI, s.17
- Anonim,(2004), Guide, Fethiye Tanıtım Vakfı, Fethiye, s.24
- Butanayev, Viktor, (2002). Sotsialno-Ekonomiçeskaya İstoriya Hogoraya (Hakasiyi) v XIX-Naçale XX v.v. 2. Baskı, Abakan, N.F.Katanov Hakas Devlet Üniversitesi Yayınları, s.23
- Çınar, A. A. (2004),.Muğla İli Ağız Sözlüğü, İzmir: Birleşik Matbaa, s.43
- Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, (1984),Görsel Yayınlar, c.11, Ankara, s.67-89.
- İnan, A, (2000), Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.21
- Laurence, P. (1975). Folk Musical Instruments of Turkey. New York Toronto, Oxford University Press, s.35
- Sarabat, F. (2006), Fethiye'nin Kentsel Ekolojisi, Muğla Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, s.27
- Uysal, H. (2010), Fethiye'de Delbek Kültürü, Antalya Rehberler Odası Dergisi, Sayı:2, Antalya, s.22